

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАВЧАННЯ

УДК 069:908(477.82):930.85

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13730647>

Музейний майстер -клас як інтерактивний метод навчання здобувачів середньої освіти

Чибирак Світлана Вікторівна

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, 43025, Україна, м. Луцьк, пр. Волі, 13, <https://orcid.org/0000-0002-5580-7210>

Мірошніченко-Гусак Людмила Андріївна

кандидат історичних наук, завідувач науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею, 43005, Україна, м. Луцьк, Шопена, 20, <https://orcid.org/0000-0002-3515-6481>

Прийнято: 09.08.2024 | Опубліковано: 29.08.2024

Анотація. Метою дослідження є висвітлити педагогічний потенціал музейних майстер-класів, на прикладі діяльності науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею; продемонструвати використання інтерактивного заняття як ефективного методу навчання здобувачів середньої освіти в контексті розвитку творчих здібностей, отримання нових знань та здобуття практичних навичок.

Основними *методами* дослідження стали методи спостереження та аналізу, що передбачали опрацювання досвіду роботи відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею із здобувачами середньої освіти та оцінки його ефективності для педагогічного процесу.

У *результаті* вивчення досвіду відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею щодо проведення майстер-класів у контексті музейної роботи, зокрема з етнографічними пам'ятками, продемонстровано залучення здобувачів середньої освіти до пізнання культурної спадщини України та створення власних культурно-мистецьких творів. Проаналізовано різні типи майстер-класів, що були реалізовані науковими співробітниками музею. Охарактеризовано досвід співпраці з педагогами, залучення майстрів народної творчості як носіїв «живої» традиції. Вказано на можливість використання майстер-класів як елементів неформальної та інформальної освіти, здобуття необхідних soft-skills для всебічного розвитку особистості.

Також розглянуто дієві приклади проведення різноматичних майстер-класів для школярів як самостійного музейного заходу, так і в контексті комплексних програм Волинського краєзнавчого музею, спрямованих на актуалізацію регіональної та національної історії та культури.

Висновки. Показано перспективність музейних майстер-класів для забезпечення практичної складової у навчальному процесі, здобуття нових знань, вмінь та навичок здобувачем середньої освіти.

Ключові слова: майстер-клас, інтерактивний метод навчання, здобувач середньої освіти, музей, науково-експозиційний відділ етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею.

**Museum master class as an interactive method of teaching secondary
education students**

Chybyrak Svitlana Viktorivna

candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Museum Studies, Monument Studies and Information and Analytical Activities, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voly Ave., Lutsk, 43025, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-5580-7210>

Miroshnychenko-Husak Liudmyla Andriivna

candidate of Historical Sciences, Head of the Scientific and Exposition Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Museum of Local Lore, 20 Chopin Str., Lutsk, 43005, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-3515-6481>

Abstract. The purpose of the study is to highlight the pedagogical potential of museum workshops, on the example of the activities of the scientific and exhibition department of ethnography and folk crafts of the Volyn Museum of Local Lore; to demonstrate the use of interactive classes as an effective method of teaching secondary school students in the context of developing creative abilities, gaining new knowledge and acquiring practical skills.

The main methods of the study were observation and analysis, which involved studying the experience of the Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Museum of Local Lore with secondary school students and evaluating its effectiveness for the pedagogical process.

As a result of studying the experience of the Department of Ethnography and Folk Crafts of the Volyn Museum of Local Lore in conducting master classes in the context of museum work, in particular with ethnographic monuments, the article demonstrates the involvement of secondary school students in learning about the cultural heritage of Ukraine and creating their own cultural and artistic works. Different types of master classes organized by the museum's researchers are analyzed. The

experience of cooperation with teachers, involvement of folk artists as carriers of the "living" tradition is characterized. The possibility of using master classes as elements of non-formal and informal education, acquiring the necessary soft-skills for the comprehensive development of the individual is indicated.

The article also examines effective examples of holding multithematic master classes for schoolchildren as an independent museum event and in the context of comprehensive programs of the Volyn Museum of Local Lore aimed at actualizing regional and national history and culture.

Conclusions. The article shows the prospects of museum master classes for providing a practical component in the educational process, acquiring new knowledge, skills and abilities by secondary school students.

Keywords: master class, interactive teaching method, secondary school student, museum, scientific and exposition department of ethnography and folk crafts of the Volyn Museum of Local Lore.

Постановка проблеми. Сьогодні майстер-класи вже перетворилися з новітнього у традиційний інструмент взаємодії між музеєм та його аудиторією, стали ефективною формою знайомства, пізнання культурної спадщини. Адже метою майстер-класів є передача конкретних знань та навичок учасникам, а також створення можливості для практичного їх застосування. Такий інструмент комунікації кожна установа може використовувати відповідно до власних ресурсів, завдань/цілей, можливостей. Хоча варто зауважити, що музейні установи часто вбачають у майстер-класі розвагу, не вкладають у їх зміст освітніх компонент, не враховують вікові особливості відвідувачів при їх підготовці, що призводить до низької якості пропонованого музейного продукту. У той час майстер-клас – це метод навчання, який дозволяє не лише взаємодіяти з аудиторією, а й глибше пізнати історію та культуру, передати знання та вміння

від покоління до покоління, отримати практичні навички, розвивати творчі здібності, популяризувати місцевих майстрів та їх творчість.

Аналіз останніх досліджень. Зарубіжні дослідники вже тривалий час вивчають форми та методи взаємодії музею з дітьми. Так, Б. Пісцителлі, М. Еверетт і К. Вейер у посібнику для працівників музеїв розглядають вплив музейного середовища на розвиток дитячої особистості [26]. Вітчизняний науковець О. Караманов проаналізував особливості використання методів і прийомів музейної педагогіки для навчання школярів [10], а також зазначив, що «краще засвоюється саме те, що ми зробили, а не те, що колись почули або побачили» [10, с. 6]. У контексті музейної педагогіки І. Удовиченко [22], Л. Коцар [12], О. Гаськевич [5] розглядають майстер-клас, вказуючи на його значний потенціал для розвитку особистості. В. Банах зазначає, що майстер-клас – це інтерактивний захід, який має бути використаний у маркетинговій стратегії залучення відвідувачів до музею [3]. Цю думку підтримує й дослідниця культурної спадщини О. Жукова [6]. О. Семенова описує етапи проведення майстер-класу та звертає увагу на його практичну складову [27]. В. Надольська описала приклади з практики проведення майстер-класів українськими етнографічними музеями чи етнографічними відділами [17]. Також предметом її дослідження стали форми інтерактивної роботи з відвідувачами у волинських музеях [15]. Дослідниця побіжно торкнулася й майстер-класів у Волинському краєзнавчому музеї [16]. М. Юхимчук вказав на значення майстер-класів для популяризації волинських музеїв [23]. А. Андреєва зупинилася лише на ігрових практиках у Волинському краєзнавчому музеї [1]. О. Ликова зауважує на важливості майстер-класів для збереження та популяризації традиційних ремесел [13]. О. Афоніна розглядає майстер-клас як форму популяризації народного вбрання через знайомство з техніками його створення і оздоблення, регіональними особливостями [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині майстер-клас здебільшого розглядається як розважальний захід, а не як форма навчання, тому дослідження викликане потребою в обґрунтуванні ефективності використання музейних майстер-класів для розвитку творчих здібностей та здобуття практичних навичок учнів; налагодженні результативної співпраці між музейними співробітниками та педагогами; необхідністю представлення практичних прикладів використання інтерактивних методів навчання здобувачів середньої освіти у музейному середовищі та врахуванням їхніх потреб.

Формулювання цілей статті:

- структурувати та проаналізувати майстер-класи, що проводилися відділом етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею;
- охарактеризувати майстер-клас як інтерактивну форму популяризації культурної спадщини;
- проаналізувати досвід проведення майстер-класів для здобувачів середньої освіти з метою отримання нових знань, практичних навичок та розвитку креативності;
- на основі опрацьованих матеріалів продемонструвати ефективність проведення музейних майстер-класів для навчального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські музеї активно співпрацюють із закладами освіти, як державними, так і приватними. Вони мають різні форми взаємодії: відвідування експозиції чи виставок музею, виставки «на виїзд», лекторії, різні види екскурсій, зустрічі з відомими особами та ін. Для всебічного розвитку особистості, популяризації матеріальної та нематеріальної культури музеями використовуються інтерактивні форми роботи, серед яких майстер-класи. Волинський краєзнавчий музей має значний досвід проведення різноманітних майстер-класів, що спрямовані на формування освітніх компетентностей шкільною аудиторією. Так, найбільшу кількість

інтерактивних занять розробив і впровадив відділ етнографії та народних промислів, що започаткований в 1929 р. З 1989 р. відділ розпочав активно організовувати та проводити навчання у музеї, зокрема й у формі майстер-класів.

Музейні майстер-класи можна погрупувати за типами: творчі, мистецькі, науково-пізнавальні, кулінарні, майстер-класи з музики та танців, народних ремесел, реставрації та ін. Також майстер-класи поділяються за локацією проведення (в музеї/майстерні/музейний дворик, виїзні – школи, парки та інші громадські простори), тематикою (календарні свята, за видом ремесла), цільовою аудиторією (інклюзивні, початкові, середні класи, учні ліцеїв), за форматом проведення (одноденні, цикли занять, частина комплексного музейного проєкту). Для кожного типу майстер-класів важливим є детальний аналіз теми, формування мети і цілей, підбір формату, врахування вікових особливостей учасників та музейних ресурсів. Так, творчі майстер-класи були пов'язані з образотворчим мистецтвом, ручним ліпленням, вишивкою тощо. Для дитячої аудиторії проводилися заняття з виготовлення арт-буків «Моя пташина історія» та «Святий Миколай», івент-календаря «Від Романа до Йордана», різдвяних масок, новорічних прикрас [20; 9] тощо. Ці майстер-класи були спрямовані на розвиток креативного мислення та вміння створювати власний творчий продукт із використанням отриманих знань. У переліку творчих майстер-класів, що проводились відділом, є й плетіння сучасних прикрас (браслетів) [7, с. 217], створення вітальних листівок (листівок-шейкерів [8, с. 270], 3d-листівок), флікерів тощо. Відзначимо, що цікавим творчим заняттям для молодшої аудиторії стало знайомство з давньою технікою орнаментування тканин – вибійкою [11]. На ньому діти вчилися поєднувати кольори та різні елементи в композиції, розвивали фантазію і пізнавали власну традиційну культуру, створювали оригінальний продукт – закладинку, нашивку для одягу чи елемент декору інтер'єру з кольоровими принтами.

Особливості художніх технік учасники вивчали під час мистецьких майстер-класів, зокрема з петриківського розпису, гратажу та ін. Зазначимо, що петриківський розпис внесений до списку нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, є складовою частиною шкільної освітньої програми, тому за допомогою майстер-класів музей популяризує цю техніку серед учнів, використовуючи різну методикку їх навчання. Для дітей молодшого шкільного віку пропонується опанувати розпис пальчиками та створити свій перший орнамент, для учнів середньої і старшої школи передбачене знайомство з історією, музейними пам'ятками та опанування методикки петриківського розпису на різних виробках [25].

Нині популярності набувають кулінарні майстер-класи. Науково-експозиційний відділ етнографії та народних промислів має досвід проведення заняття з приготування головної різдвяної страви – куті, яка відображає регіональний аспект та сучасні смакові уподобання. Зауважимо, що даний майстер-клас адаптовано для різної вікової категорії [24; 18; 8, с. 270]. Він знайомить з традиційним посудом, процесом обробітку зерна та підбором необхідних продуктів. Під час заходу учасники залучаються до командної роботи: перетирання маку у макітрі, поєднання компонентів страви та визначення стану її готовності (дегустація). Отриманні практичні навички учасники можуть застосовувати під час родинних свят.

Майстер-класи з традиційної музики та танців не є поширеними у Волинському краєзнавчому музеї, оскільки вони передбачають залучення відповідних фахівців, організації простору та наявність інструментів. У 2018 р. викладач хореографії Л. Косаковська навчала старшокласників автентичних танців, зібраних на Волинському Поліссі [21]. Зазначимо, що й попит на таку тематику серед шкільної аудиторії є невисоким.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Складними у розробці є науково-пізнавальні майстер-класи, які зорієнтовані на задоволення запитів вузькоцільової аудиторії – фахівців чи зацікавлених у темі. Тому розробити заняття, що буде цікавим для здобувачів середньої освіти, є досить важким завданням. Співробітники відділу етнографії та народних промислів пропонують для учнів старших класів дослідити, за етнографічними світлинами, головні убори, які носили волиняни у минулому; порівняти із сучасними етно-брендами та навчитися їх зав'язувати на зразках-репліках. Такі майстер-класи є актуальними до Дня української хустки, Дня вишиванки та державних свят. Вони сприяють формуванню дослідницьких навичок, зокрема, аналізу джерел та вивченню традиційної культури. Подібним за форматом є майстер-клас із зав'язування поясів-крайок, який є частиною інтерактивного заняття, присвяченого вивченню традиційного вбрання. Зазначимо, що таке заняття розроблене й для дітей молодшого та середнього шкільного віку. На ньому вони дізнаються про необхідні елементи національного костюма, розглядають та порівнюють жіночі й чоловічі комплекси регіонального одягу, практикують різні способи пов'язування поясів.

Дослідницькі навички в учнів можна формувати й за допомогою майстер-класу зі складання родового дерева. Так, під час фестивалю «Олицька переберія» дітям пропонувалась активність зі створення власного родоводу за зразком родинного дерева Радзівіллів. Метою такого заходу було викликати у дітей бажання пізнати власну історію, дослідити та зміцнити родинні зв'язки, покращити свою комунікацію з родичами.

Окрему групу складають майстер-класи з реставрації, які безпосередньо розкривають роботу музейних установ зі збереження культурної спадщини та знайомлять з професією реставратора та майстра-гончаря. Учасники музейних майстер-класів могли спробувати свої сили у відновленні глиняного посуду, створенні відтисків та орнаментів давніми способами. Цей дає змогу школярам

визначитись щодо можливості опанувати професію реставратора, гончаря, художника-кераміста у майбутньому.

Найбільше зацікавлень у школярів викликали майстер-класи з народних ремесел, які у музеї проводилися з фахівцями – майстрами народної творчості, які ділилися секретами власної професії та заохочували до її глибшого пізнання. Так, давні техніки вишивання можна було опанувати під час благодійних акцій. Зокрема, на виставці «Обереги милосердя Надії Горлицької» майстриня О. Пузняк навчала бажаючих вишивці технікою занизування, яка була характерною для декорування традиційного вбрання та тканин інтер'єрного призначення кінця XIX – початку XX ст. Інший благодійний майстер-клас провела майстриня О. Янчук, під час якого учасники декорували серветку різними традиційними техніками. Зауважимо, що такі майстер-класи використовують ще й для профорієнтації чи як арт-терапію. Вони є популярними серед дівчат-старшокласниць.

Успішними є заняття з гончарства та ручного ліплення з глини. Так, на заході «Вихідний в музеї. Жива глина» волинські майстри навчали технології виготовлення виробів на гончарному крузі (В. Кусик, М. Поляков), ліплення дитячої іграшки – свищика (А. Філозоф), декорування посуду за допомогою різноманітних відбитків (студенти Луцького ВПУ будівництва і культури). Робота з глиною викликає бажання у дітей творити, концентрує їх увагу, вони відчують впевненість у собі, так як завжди можуть переробити свій виріб.

Майстер-класи з народних ремесел часто мають екологічного спрямування. До таких можемо віднести заняття з плетіння, де використовуються природні матеріали – рогіз, солома, лоза. Так, майстриня Є. Ромащук поділилася з відвідувачами виставки «Рідні береги. Творчий доробок родини Ромащуків» знаннями, які перейняла від свого батька [4]. Під час заходу були створені з рогозу підставки під чашки. Також у музеї учні власноруч створювали солом'яні

атрибути – павуки, дідухи, прикраси на ялинку до різдвяних свят. Для цього були запрошені відомі майстрині народної творчості – М. Кравчук [14], В. Якимович, А. Дейнега [8, с. 270]. Зазначимо, що дані майстер-класи були одним із способів популяризації не лише обрядової культури, а й елементу нематеріальної культурної спадщини Турійської громади, який внесений до Національного списку. Дітей середнього шкільного віку зацікавив майстер-класи з лозоплетіння А. Лучка, на якому вони знайомилися з властивостями природного матеріалу та практикували різні техніки плетіння.

У музейному дворіку, під час фестивалів та відпочинку на природі відбуваються майстер-класи з виготовлення фігурок з трави (пташки, сердечка), які користуються попитом у дітей. Музейні працівники проводять дані заняття у поєднанні із спортивними активностями, традиційними руханками. Крім цього, пропонується, як варіант, створення власної іграшки з сезонних овочів та фруктів, що дозволяє проявити дітям власну фантазію.

Із використанням природних матеріалів також пов'язані майстер-класи для дітей середнього та старшого шкільного віку, які передбачали роботу з воском. Відвідувачам пропонувалося кілька способів створення та декорування свічок [7, с. 217]: простіший – з вощини, складніший – з бджолиного воску, що передбачає розігрівання, викачування та формування свічки з гнітом.

Понад 20 років у Волинському краєзнавчому музеї щорічно проводяться майстер-класи з писанкарства [19]. Вони дають можливість навчитися традиційного воскового розпису. Всі ці заняття об'єднанні в своєрідну школу писанкарства «Чарівний писачок» [8, с. 270]. Здебільшого функцію музейних педагогів у ній виконують наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів, часто залучаються й волинські майстрині народної творчості, зокрема В. Конська та К. Кримковська [7, с. 217]. В останні п'ять років розроблено різні варіанти занять для учнів молодшого, середнього та старшого шкільного віку.

Так, для 1-3-х класів пропонується: знайомство з формами та орнаментами писанок, практична робота з декорування курячого яйця, що передбачає його розпис восковими олівцями, фарбування харчовими барвниками, створення паперової підставки під писанки. Для учнів 4-11 класів процес розпису писанок проходить з використанням воску, писачка і свічки, що потребує зосередженої роботи від дітей, дотримання техніки безпеки та контролю з боку організаторів.

В учнів молодших класів завжди цікаво проходять майстер-класи з виготовлення дитячої іграшки та її декорування. Так, розписування «вербичкою» традиційної яворівської іграшки відбувалося під час експонування виставки С. Тлустого та Г. Шумило з Хмельниччини. А волинські майстри А. Бондарук та І. Сардак навчають народному розпису на традиційних дерев'яних забавках на різноманітних музейних подіях. Також у музеї І. Сардак неодноразово вчила дітей створювати найпростіші текстильні ляльки, іграшки з трави.

У формі майстер-класів проходить знайомство дітей з традиційною різдвяною обрядовістю. Під час заходу учасники виготовляють персонаж – вертепну ляльку, та беруть участь у театрі-експромті – постановці вертепу з використанням двоярусної шопки за підготовленим сценарієм [8, с. 270].

Проведення майстер-класів вимагає чіткого розуміння вікових особливостей, рівня знань та наявного досвіду, темпераменту аудиторії тощо. Більшість майстер-класів проводилися для учнів молодших та середніх класів, як організованих груп. Зазначимо, що старшокласники часто приходять індивідуально, відповідно до власних зацікавлень. Під час занять учасники повністю залучаються в процес, мають можливість комунікувати, обмінюватися ідеями та результатами між собою. Деякі майстер-класи потребували попереднього знайомства з музейним предметом, подією, контекстом використання, тому вони комбінувалися з міні-екскурсією, лекцією чи вікториною/квестом.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Сьогодні музейний працівник має враховувати, що окремі класи є інклюзивними, у складі яких навчаються учні з особливими освітніми потребами. Тому під час розробки майстер-класу важливою є взаємодія з педагогами, обговорення мети заняття, його адаптація до потреб учнів.

Для вдалого проведення майстер-класу варто враховувати й локацію. Найчастіше у Волинському краєзнавчому музеї заняття проводяться у спеціально облаштованій майстерні «Пташка». Наявність окремого приміщення дозволяє проводити заняття незалежно від інших подій в установі, є комфортним та безпечним для відвідувачів. Практикуються заняття й у «Музейному дворіку», де в теплу пору року діти проводять своє дозвілля на свіжому повітрі, при цьому пізнають щось нове, знайомляться з музейним простором. Виїзні майстер-класи здебільшого відбуваються у класах ЗЗСО, що значно активізувалися із введенням карантинних обмежень та воєнного стану. Іноді локація обирається відповідно до завдань заняття, яке може проводитися у парку, на фестивалі, у торговому центрі, культурно-дозвіллевих закладах. Варто зазначити, що виїзні майстер-класи часто є часо- та ресурсозатратними і вимагають від працівника вміння швидко адаптуватися до нових умов (погоди, місця розташування та обладнання, шуму, потоку відвідувачів та їх вікових особливостей тощо).

Висновки. Як бачимо, майстер-класи як інтеактивний метод навчання здобувачів середньої освіти є важливою складовою роботи науково-експозиційного відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею. Музейні працівники допомагають учасникам зануритися в мистецтво, культуру та історію, познайомитися з музейними предметами, сприяють популяризації і збереженню нематеріальної культурної спадщини, допомагають у налагодженні комунікації та взаємодії учасників. Майстер-класи різняться за тематикою, видами, локацією, віковими особливостями шкільної

аудиторії, але завжди націлені на набуття нових знань та досвіду, розвиток моторики, творчих здібностей, пізнавальної діяльності дитини, мають виховну місію. Співпраця музею з Волинським обласним осередком Національної спілки майстрів народного мистецтва України, педагогами волинських шкіл, громадськими організаціями та окремими майстрами дозволяє сформувати якісний музейний продукт та адаптувати його до потреб навчального процесу. Проаналізований досвід музейної роботи показав, що майстер-клас є ефективним методом навчання, який поглиблює учнівські компетентності, дає змогу отримати додаткові знання з формальної, неформальної, інформальної освіти, сформувати практичні навички.

Список використаних джерел

1. Андреева А. С. Застосування ігрових технологій в музейному просторі (на прикладі Волинського краєзнавчого музею). *Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти*: матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 30–31 липня 2021 р. Львів: Львівський науковий форум, 2021. С. 23–25.
2. Афоніна О. С. Майстер-класи з декоративно-прикладного мистецтва в межах мистецьких проєктів як засіб збереження українського народного костюма. *Культура і сучасність*: альманах. 2023. № 1. С. 99–104.
3. Банах В. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. *Historical and cultural studies*. Vol. 3. № 1. 2016. С. 1–5.
4. Відома волинська майстриня дасть майстер-клас з рогозоплетіння. URL: <http://surl.li/ibevmx> (дата звернення: 07.07.2024).
5. Гаськевич О. Музей Словацького як культурно-освітній центр для дітей, тимчасово переміщених із зони бойових дій (з досвіду роботи). *Музейна педагогіка в умовах воєнного стану*: збірн. матер. Міжнар. кругл. столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ: Національний центр «МАН України», 2022. С. 128–134.

6. Жукова О. Вітчизняна практика стратегічного планування розвитку музеїв. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 12. Луцьк, 2022. С. 14–20.
7. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2021 році. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 12. Луцьк, 2022. С. 207–239.
8. Звіт про роботу Волинського краєзнавчого музею у 2022 році. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 13. Луцьк, 2023. С. 261–278.
9. Канікули у музеї: луцьких школярів запрошують на квести. URL: <http://surl.li/bieigu> (дата звернення: 06.07.2024).
10. Караманов О. В. Музейна педагогіка у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. *Освіта та педагогічна думка*. 2012. № 3. С. 5–12.
11. Кольоровий день у луцькому музеї: біганина, квести та дитячий сміх. URL: <http://surl.li/syxtdf> (дата звернення: 07.07.2024).
12. Коцар Л. Інтерактивні уроки для учнів молодших класів в експозиції музею «Давня історія України». *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2017. 2(1). С. 213–217.
13. Ликова О. Музей як місце опанування народного ремесла. *Музейна педагогіка в науковій освіті*: збірн. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 листопада 2021 р. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 44–47.
14. Майстер-клас із соломоплетіння «Дідух від Марії Кравчук». URL: <http://surl.li/bshnan> (дата звернення: 07.07.2024).
15. Надольська В. В. Новітні комунікаційні практики у діяльності музеїв Волині. *Садиба Франка*: наук. збірн. заповідника Нагуєвичі. Кн. II. Дрогобич: Посвіт, 2021. С. 450–457.
16. Надольська В. В. Робота Волинського краєзнавчого музею з дитячою й учнівською аудиторією: традиційні та новітні практики. *Інноваційні практики*

наукової освіти: матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 6–12 грудня 2023 р.).

Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 508–514.

17. Надольська В. Майстер-клас як інтерактивна форма роботи з відвідувачами в етнографічних музеях. *Минуле і сучасне Волині й Полісся. Етнографічне музейництво в Україні і на Волині* : наук. зб. Вип. 61. Луцьк, 2017. С. 38–42.

18. Смачної куті. URL: <http://surl.li/gryxpk> (дата звернення: 06.07.2024).

19. У Волинському краєзнавчому музеї діє школа писанкарства. URL: <http://surl.li/eczgna> (дата звернення: 07.07.2024).

20. У Луцьку організували «Канікули в музеї». URL: <http://surl.li/ujwjno> (дата звернення: 06.07.2024).

21. У Луцьку танцювали автентичні танці, зібрані на волинському Поліссі. URL: <http://surl.li/zkraau> (дата звернення: 07.07.2024).

22. Удовиченко І. В. Музейна педагогіка: теорія і практика: науково-метод. посібник. Київ: Логос, Національний музей історії України, 2017. 72 с.

23. Юхимчук М. Популяризація музейних зібрань Волинської області (1991–2021 рр.). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 73. Том 3. С. 29–35.

24. «Про кутю і не тільки...». URL: <http://surl.li/qjvnpww> (дата звернення: 07.07.2024).

25. 25 квітня у музейній майстерні «Пташка» відбувся майстер-клас з петриківського розпису. URL: <http://surl.li/sewwit> (дата звернення: 06.07.2024).

26. Piscitelli B., Everett M., Weier K. Enhancing young children's museum experiences: A manual for museum staff. URL: <http://surl.li/iewbxf> (дата звернення: 07.07.2024).

27. Semenova O. Features of the organization and conduct of an art master class. *Modern engineering and innovative technologies*. Oct. 2023. P. 29–34.